

УДК 811(07)

Олександр Безлюдний

ДО ПИТАННЯ НАВЧАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У НЕМОВНОМУ ВУЗІ

Автором окреслено основні стадії процесу засвоєння принципово нових знань і адаптовано їх до навчання іношомовної лексики, визначено основні переваги під час самостійної роботи студентів з мовним матеріалом. Запропоновано деякі прийоми збагачення активного словникового запасу шляхом програмування роботи з мовним матеріалом.

Ключові слова: іношомовна лексика, мовний матеріал, прийоми, немовний ВНЗ.

Збагачення активного словникового запасу студентів є одним з головних завдань в процесі навчання іноземної мови у вищому учбовому закладі. На немовних факультетах це збагачення відбувається в значній мірі за рахунок спеціальної лексики, тобто таких слів і словосполучень, які позначають основні інформаційні одиниці для даної дисципліни чи спеціалізації студента.

Велика увагу навчанню іношомовної лексики приділяється в працях таких науковців, як О. І. Вишневський, В. А. Бухбіндер, П. Б. Гурвіч, О. О. Миролубов та ін.

Метою статті є визначення основних стадій практичного засвоєння лексики та етапів процесу навчання іношомовного матеріалу студентів немовних спеціальностей ВНЗ.

Попередній аналіз оригінальних текстів з дисциплін фізико-математичного та природничого циклів показує, що частка вузькофахової та загальнонаукової лексики становить в них понад тридцять відсотків від загального словникового фонду, яким користуються різні автори наукових статей та підручників, що видаються англійською мовою в різних країнах світу. За своїм якісним складом це переважно слова-терміни, носії певних абстрактних наукових понять чи назви конкретних предметів, що є до деякої міри монополією даної дисципліни чи даної галузі знань.

Практичне засвоєння певного мінімуму слів і словосполучень даної лексичної категорії розглядається нами в двох планах – інформаційному та репродуктивному.

Суть такого підходу до вивчення лексики полягає в тому, що кожна лексична одиниця розглядається не лише як мінімальний пасивний носій певної дози інформації, але також як основний матеріал для активної мовної діяльності студента. Актуальність цього підходу набуває особливої

ваги, коли мова йде про педагогічні вузи, де засвоєння навчального матеріалу в репродуктивному плані повинно бути в центрі уваги.

У зв'язку з цим першочергового значення при вивченні лексичного матеріалу набуває практичне засвоєння трьох аспектів кожної лексичної одиниці:

а) артикуляції, тобто адекватного відтворення звукового образу слова як в ізольованому вигляді, так і в мовному потоці;

б) розуміння основних значень кожної даної лексичної одиниці, особливо тих, що стосуються фаху студента;

в) валентності слова, його здатності вступати в лексико-сміслові зв'язки з іншими словами для вираження певного поняття чи думки.

Цілком очевидно, що практичне засвоєння згаданих аспектів слова має збуватися в процесі виконання цілої системи спеціально розроблених поав, що мають на меті вироблення автоматизованих мовних навичок. А скільки міцне і свідоме засвоєння мовного матеріалу на рівні репродуктивного володіння ним може бути досягнуто лише внаслідок активної діяльності студента з даним матеріалом, то основним принципом при розробці системи вправ слід вважати принцип навчання в процесі дії. Експериментально доведено, що знання, уміння і навички, здобуті студентом внаслідок безпосереднього виконання спеціально запрограмованої серії навчальних операцій, виявляються набагато ефективнішими і більш сталими, ніж ті, що одержуються при традиційних формах ведення навчального процесу.

У відповідності з основним положенням теорії поетапного формування розумових дій всякий процес навчання проходить через ряд перехідних етапів. Згідно з цією теорією процес засвоєння принципово нових знань проходить через п'ять послідовних стадій. Він починається з попереднього ознайомлення з дією (чи навчальним матеріалом), переходить через стадії матеріальної (або матеріалізованої) дії, зовнішньої мови, «зовнішньої мови про себе» і досягає стадії внутрішньої мови, тобто розумової стадії.

Попереднє дослідження навчального процесу з іноземної мови у вищому учбовому закладі дає достатньо підстав твердити, що в багатьох випадках цей процес характеризується такими самими п'ятьма етапами:

1. Всяке введення принципово нового матеріалу (фонетичного, граматичного чи лексичного) розпочинається з попереднього ознайомлення з даним матеріалом. На цьому етапі студенти усвідомлюють значення матеріалу, мету та методику вивчення його. Пояснення викладача, є основною формою роботи на даному етапі.

2. При проходженні етапу матеріальної (чи матеріалізованої) дії студенти практично засвоюють зміст дії, її складові частини та правила

виконання. Матеріал, що вивчається, представлений у формі натуральних предметів, таблиць, схем. При вивченні лексичного матеріалу з фаху це можуть бути списки слів і словосполучень, набір мовних зразків і граматичних структур і т.д. Інакше кажучи, це етап усвідомлення і практичного засвоєння механізмів мовних навичок, що включає в себе елементи аналізу і синтезу.

3. На третьому етапі (зовнішньої дії) відбувається активізація навчального матеріалу під керівництвом викладача. Вказівки про елементи дії і їх послідовність даються в усній формі чи у вигляді записаних алгоритмів. При вивченні нової лексики студенти виконують вправи на вживання нового матеріалу в різних мовних ситуаціях, в межах знайомих граматичних структур. На цьому етапі студенти ще допускають окремі помилки як у вимові слів, так і в конструюванні речень. Темп мовлення ще недостатній.

4. На четвертому етапі (зовнішньої мови про себе) відсутні зовнішні вказівки в будь-якій формі. Однак, виконуючи певні дії з навчальним матеріалом, студент пригадує інструкції викладача чи послідовність елементів дії, що були дані в алгоритмі. При цьому він ніби проговорює про себе кожен елемент дії, перш ніж перейти до її виконання. Дії студента узагальнюються і згортаються. При роботі над фаховою лексикою це етап попередньої автоматизації навчального матеріалу. Цей етап характеризується повним засвоєнням передбаченої кількості лексичних одиниць та системи дій з ними. Помилки у вимові слів та конструюванні речень відсутні. Темп мовлення студента наближається до нормального, але навички ще не достатньо закріплені.

5. Завершальним етапом засвоєння знань є етап внутрішньої мови або розумовий. Дії студентів на цьому етапі ніби програмуються в мозку в загальних рисах, без зайвої деталізації. Визначається лише основний напрямок дії та окремі проміжні віхи. При засвоєнні фахової лексики це етап повної автоматизації навчального матеріалу та передбаченої системи дій з ним. Розумові дії максимально узагальнені і скорочені. Відтворення матеріалу здійснюються без попереднього планування кожного елемента, на основі внутрішньої логіки самого матеріалу. Помилки практично відсутні. Темп мовлення нормальний. Навички сталі. Навчальний матеріал засвоєно міцно. Досвід показує, що дотримання послідовного проходження згаданих вище етапів є надійним гарантом повного і міцного засвоєння передбаченого програмою навчального матеріалу, зокрема лексичного. Однак в практиці викладання іноземної мови в неможливому вузі проходження згаданих етапів часто порушується, головним чином через брак часу. В багатьох випадках вивчення нового матеріалу завершується на третьому чи четвертому етапі. Проходження п'ятого, завершального і дуже важливого етапу

переноситься, як правило, на самостійну роботу студентів і таким чином випадає з-під контролю викладача. Не володіючи в достатній мірі методикою самостійної роботи з мовним матеріалом, кожен студент працює по-своєму, іноді довго блукає в лабіринті різних прийомів і форм роботи, не знаючи, на якому з них зупинитися. Наслідком цього є марна трата часу і зусиль, що в свою чергу негативно впливає на психіку студента, викликає довіру в свої сили і спроможності.

Одним із ефективних шляхів виходу з такого становища є програмування самостійної роботи студента з мовним матеріалом. По відношенню до лексичного матеріалу програмування включає такі три аспекти:

- програмування мети навчання;
- програмування кількісної і якісної сторін навчального матеріалу;
- програмування операцій, що мають бути виконані з даним матеріалом для його засвоєння.

Програмування мети навчання має на увазі визначення певних параметрів мовних навичок, які повинні бути досягнуті в результаті опрацювання даної програми. В нашому варіанті кінцева мета навчання визначається як уміння розуміти і користуватися в комунікативних цілях певним мінімумом лексичного матеріалу, що відноситься до даної конкретної теми, в межах чітко окресленої кількості мовних структур. В більш конкретному плані мета навчання полягає в розумінні студентом звукового та буквеного образу слова, його основних значень в різних лексичних оточеннях, а також в умінні вільно вживати даний матеріал в усній та письмовій мові.

Програмуючи кількісну і якісну сторони навчального матеріалу, ми виходимо з необхідності практичного засвоєння в першу чергу такого мінімуму лексичних одиниць, який покривав би повністю навчальну програму з фахових дисциплін. При програмуванні мовних операцій з лексичним матеріалом необхідно зосередити основну увагу на відборі таких форм і прийомів самостійної роботи студентів, які забезпечили б всебічне і міцне засвоєння даного матеріалу, не перевантажуючи при цьому програму зайвими деталями.

При практичному складанні програми враховуються і поєднуються в одне ціле всі три аспекти (мета навчання, лексичний матеріал, мовні операції з навчальним матеріалом).

Основними положеннями методу програмованого навчання є, як відомо науково обґрунтований відбір навчального матеріалу, поділ його на певні мінімальні дози, введення матеріалу в певній логічній послідовності, забезпечення постійно діючого зворотного зв'язку і негайного підкріплення кожної акції студента з навчальним матеріалом.

Можливість і доцільність програмованого вивчення лексичного

матеріалу з фаху студентів підкріплюється і тим, що цей матеріал за своїм змістом і структурою цілком піддається науково обґрунтованому відбору і відповідному дозуванню в процесі засвоєння.

Важливого значення при програмуванні лексичного матеріалу набуває врахування труднощів, з якими зустрічається студент при роботі з даним матеріалом. Це в значній мірі визначає структуру програми та її спрямованість.

Значною перешкодою в процесі засвоєння лексичного матеріалу з фаху є інтерферуючий вплив рідної мови. Цей вплив проявляється як при вимові окремих слів (особливо наукової термінології), так і в конструюванні речень.

Подолання інтерференції рідної мови має вирішальне значення при визначенні структури програми.

При практичному програмуванні виявилось, що одночасне подолання фонетичної і структурної інтерференції в межах однієї програми неможливе, оскільки за своїм характером ці два види інтерференції досить різнопланові. У зв'язку з цим було розроблено два варіанти програми до кожної лексичної теми, що вивчалася (так звані звукові та текстові варіанти).

Звуковий варіант програми, що має за мету створення надійної звукової бази для наступної роботи з матеріалом, складається з серії вправ на аудіювання і відтворення як окремих слів, так і певних словосполучень та деяких коротких фраз. Весь цей матеріал записується на магнітофонну стрічку і пропонується студентам для опрацювання перед початком роботи над текстовим варіантом.

Текстова програма – це систематизований виклад даної лексичної теми, що має на меті повідомлення студенту певних даних з розділу, що вивчається. У більшості випадків основою для складання текстового варіанту служить фабульний текст з підручника чи іншого джерела по даній спеціальності. Дуже важливо, щоб відібраний текст при порівняно невеликому розмірі був в Достатній мірі насичений характерною для даної теми лексикою. Звичайно, текст, що береться за основу текстової програми піддається обробці, тобто відповідно адаптується, скорочується чи, навпаки, розширюється. З нього виключаються невідомі студентам граматичні структури, навмисно збільшується кількість повторень нових слів в різних комбінаціях і т.п.

Потім матеріал разом з операціями по його засвоєнню препарується; відповідності з основними вимогами методу програмованого навчання (лексичний матеріал ділиться на оптимальні дози, передбачаються певні кроки для його засвоєння, забезпечується постійно діючий зворотний зв'язок підкріплення і т.д.).

Звукова і текстова програми пропонуються студентам для

самостійного опрацювання з метою закріплення і автоматизації мовних навичок, над якими вони працювали під час аудиторних занять.

Самостійна робота починається з опрацювання звукового варіанту, ще складається з серії вправ на аудіювання та відтворення лексичних одиниць і коротких фраз з наступним самоконтролем. Багаторазове повторення лексичних одиниць в простих реченнях забезпечує досить міцне засвоєння звукового образу слова, що має на меті подолання інтерферуючого впливу буквеного складу слова при наступній роботі з текстовим варіантом.

В обох варіантах програми є достатня кількість підказок, які майже повністю виключають можливість помилок з боку студента. Цілком зрозуміло, що ці підказки не можуть бути прямими, а повинні передбачати певну розумову роботу студента. Це дуже важливо для попередження формально-механічного проходження програми (особливо текстового варіанту).

Отже, основні переваги програмованого вивчення лексичного матеріалу в порівнянні з традиційними формами самостійної роботи студента, яка недостатньо організована або керована, полягають в наступному:

1. Для програмованого вивчення лексики проводиться раціональний відбір матеріалу, забезпечується методично обґрунтована послідовність його введення та необхідна кількість повторень, що має на меті створення міцних і стійких навичок.

2. У програмі передбачається певна система мовних операцій з матеріалом, що вивчається. Операції плануються у відповідності з загальнодидактичними принципами, виходячи з теорії поетапного формування розумових дій.

3. Програмоване навчання, будучи по суті формою самонавчання студента, створює для нього найбільш сприятливі умови праці, особливо у відношенні вибору оптимального темпу просування по програмі, що пропонується.

4. Робота за програмою забезпечує значну економію часу, внаслідок продуманого планування кожного кроку студента при роботі з навчальним матеріалом.

5. Програма має на увазі постійну розумову активність студента, що виключає можливість пасивно-споглядального відношення до навчального процесу. Уміння і навички студент набуває в процесі безпосередньої дії з учбовим матеріалом.

6. Структура програми передбачає здійснення студентом систематичного поетапного самоконтролю за якістю засвоєння матеріалу. Постійне просування студента за програмою можливе лише при умові засвоєння кожної попередньої дози матеріалу.

7. Експериментально перевірена побудова програми, її логічність і чіткість мають важливе значення для вироблення у студента навичок раціональної організації праці з навчальним матеріалом, для уникнення непотрібного дублювання, неефективних форм і прийомів роботи.

Результати проведеного дослідження свідчать про перспективність подальшого вивчення проблеми програмування самостійної роботи з мовними засобами іншомовної мовленнєвої діяльності в немовному вузі, зокрема граматиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Очерки методики обучения устной речи на иностранных языках / под ред. В. А. Бухбиндера. – К. : Вища школа, 1980. – 248 с.
2. Гурвич П. Б. Коррективно-подготовительный аспект методики преподавания иностранных языков : учебное пособие. – Владимир, 1982. – 76 с.
3. Общая методика преподавания иностранных языков в средних специальных учебных заведениях : учеб.-метод, пособие / под ред. А. А. Миролубова и А. В. Парахиной. – 2-е изд., испр. – М. : Высшая школа, 1984. – 240 с.